

Kulttuurihistoriaa kivien ja kallioiden kertomana

VESAJOKI, HEIKKI (2021) *Pohjois-Karjalan kivet ja kalliot kertovat*, 98 s. Omakustanne.

Tyypillinen kivikirja esittelee mineraaleja ja tarkastelee kallioperän rakennetta ja hyödyntämistä. Tällöin näkökulma on geotieteellinen ja kallioperä on passiivinen objekti ja toiminnan tai vähintään tunnistamisen kohde. Heikki Vesajoki kääntää ajattelutavan ja antaa puhevuoron kiville ja kallioidelle: tarjolla on myyttisiä kertomuksia rotkoista, luolista ja erikoisista kivistä, joiden käyttäjinä ovat olleet niin tietäjät kuin rosvoikin. Luonnontieteelliset faktat toki kerrotaan, mutta pääosassa on kiviin liittyvä kulttuuriperintö. tarinat saavat elottomat kohteet elämään. Kun liikutaan faktan ja fiktion rajamailla, lukijan mielikuvitus saa runsaasti syötteitä. Kirjan myötä monet varsinkin pohjois-karjalaisille tutut paikat saavat lisää merkityksiä. Kirjassa liukutaan esimerkiksi Kolilla velhojen vieraana ja Kiteellä Pahan Pajarin hovissa.

Aluksi kirja opastaa lukijan kiviseen aihepiiriin kuvailemalla, miten geologisia ilmiöitä ja jääkauden työn tuloksia selitettiin ennen geotieteiden kehittymistä. Esille nousee myös termien selityksiä, jotka auttavat ymmärtämään paikannimistöä ja historiaa. Esimerkiksi monin paikoin kartan nimistössä esiintyvä ”piru” on alun perin ukkosenjumalasta käytetty nimitys, joka on muuntunut paholaista tarkoittavaksi. Geotieteiden kehittymisestä lukiessa muun muassa opitaan, miten vedenpaisumusteorialla on selitetty rantamuodostumat ja harjujen synty. tarinat jättiläisten voimista ja piruista toimivat johdantona tulevaan kirjan sisältöön. Tiukasti tieteessä pysyvälle lukijalle nämä tarinat ovat virkistävän vaihtoehtoista luettavaa.

Jääkauden jäljillä -luku esittää runsaan kuvituksen tehostamana, miten mytologisten tarinoiden maisema oikein muotoutuikaan. Esimerkiksi harjujen, suppien, silokallioiden ja hiidenkirnujen synty kuvataan nyt tieteen keinoin. Lukijan ei tarvitse olla alan asiantuntija, sillä kerronta on selkeää ja lähtee perusteista. Kirjassa on hyviä takaisinkytkentöjä. Hiisi kivien heittelijänä saa selityksen jään kuljettamista siirtolohkareista. Kirjassa on selitetty myös joitakin harvinaisuuksia, kuten soraan hautautuneen jäälinssin sulassa muodostuneet luolat. Luku soveltuu vaikka oppimateriaaliksi.

Kolmas ja laajin, useisiin alalukuihin jaettu kokonaisuus kuvaa tarinoita kivistä ja kalliosta. Tämä on todennäköisesti sitä sisältöä, mitä lukija kirjan otsikon perusteella olettaakin saavansa. Kertomukset ovat värikkäitä, draamatisiakin, ja useisiin kohteisiin liittyy vaihtoehtoisia tarinoita. Lukija tulee huomaamaan, että perinteisten piru-, uhraus-, käräjöinti- ja tietäjätarinoiden lisäksi kivistä kuppeineen voi olla myös apteekiksi ja niitä on käytetty lentoon nousun apuna. Kuvaus polvi-

järväläisen sepän Adam Walliuksen lentokivestä on varmasti monelle tuntematonta ilmailun historiaa.

Kolmannen luvun pääosassa ovat tarinat. Alaluvut jäsentävät niitä aihepiireihin, mutta tarinoiden alku ja loppu eivät hahmotu selkeästi. Karhukivestä siirrytään samalla aukeamalla Leonardo da Vincin kautta lentämiseen. Tarkempaa otsikointia on oletettavasti tietoisesti vältetty, ettei kirja muutu luettelomaiseksi, vaan säilyy kerronnallisena. Tarinoiden alun korostaminen esimerkiksi taiton tehostekeinoin auttaisi kuitenkin niitä, jotka haluavat löytää pitkistä tekstistä jonkun tietyn tarinan.

Kirjan aihepiiri on ajankohtainen. Viime vuosina geodiversiteetti on saanut suuren yleisön huomiota biologisen monimuotoisuuden ohella. *Global Geoparks* -verkoston suosio ja nopea laajeneminen on esimerkki siitä, miten geologisia faktoja ja fiktiota voi hyödyntää myös matkailussa. Vesajoen kirja tarjoaa ideoita matkailun kehittäjille, kun suunnitellaan retkiä tai muita matkailutuotteita, joissa hyödynnetään kohteisiin liittyviä tarinoita.

Kirjan näkökulma ei kivisten tarinoiden osalta ole uusi. Kirja ammentaa valmista aineistoa Aimo Kejosen ja Tuomo Kesäläisen useista teoksista, jotka käsittelevät Suomen luolia, rotkoja, pyhiä paikkoja sekä lohkareita ja tarinakiviä. Vesajoen näkökulma on poimia Pohjois-Karjalan osalta suurta yleisöä kiinnostavat geologian erikoisuudet, lisätä uusia kohteita ja kuultuja tarinoita sekä valistaa lukijaa jääkausteorian kehittymisen eri vaiheilla. Näillä mausteilla muodostuu erityisesti pohjoiskarjalaisille lukijoille suunnattu teos, jolla on laaja-alainen tarttumapinta aiheeseensa.

Kirjan mielenkiintoisuutta ei vähentänyt se, että sen kiviset tarinat kohteineen olivat minulle pääosin ennestään tuttuja ja maastossa koluttuja. Ote lukemiseen oli pikemminkin utelias: miten tuttu tarina on tässä kirjassa kerrottu? Monella lukijallakin voi olla mielessään omatoiminen tutustuminen kirjan esittelemiin geologisiin kohteisiin. Geomatkaillen edistämisen näkökulmasta kirjasta uupuu kohdekartat. Vähintään kohdepisteiden esittäminen pienimittakaavaisella kartalla auttaisi hahmottamaan kokonaiskuvan niiden sijainnista. Kirjassa esitetään kuitenkin kohteiden tarkat koordinaatit. Karttojen voimaa ei hyödynnetä myöskään kuvattaessa rajakiviä, kuten Täysinän rauhan rajan kulkua. Peruskartta toki paljastaan kiinnostuneelle monen tunnetun historiallisen kohteen sijainnin ja koordinaattien avulla voi suunnistaa, vaikka umpimetsään.

Koko maan mittakaavassa erikoisia geologisia kohteita on tuhatmäärin, ja valtaosaan liittyy tarinoita tai ainakin mielenkiintoisia välähdyksiä menneestä. Kohdetieto ja tarinat ovat usein peräisin ilmiannoista suoraan kansalaisilta. Vesajoen kirja jatkaa tätä geologisen kansanperinteen tallentamista. Työ on tärkeää, sillä

vuosien mittaan vanhojen tarinoiden tuntijoita on yhä vähemmän. Tehotoisto on tärkeää jo kohteiden säilymisenkin kannalta: esimerkiksi kaavoitus voi huomioida näitä kohteita, jos niistä on tietoa. On myös nähtävissä, että nykyisen modernin ajan vastailmiönä on alati kasvava kiinnostus luontoon ja mytologiaan. Moni moderni suomalainen etsii henkisyttä oman päänsä sisältä ja luonnosta. Erikoiset kivet ja kalliot tarjoavat sille matkalle oivat puitteet.

Kivistä voi kirjoittaa kivasti. Kirjan teksti on elävää ja tarinat punoutuvat juoniksi kuljettaen lukijaa. Teos on samanaikaisesti tietokirja ja kuvakirja. Kuvia on paljon, liki jokaisesta kivitarinan kohteesta. Kirjoitta-

ja on tehnyt monta retkeä ympäri maakuntaa ja joku- sen myös naapurimaakuntien puolelle. Satasivuisen kirjan suuret kuvat ja väljätkö taitto tekevät kirjasta toisaalta nopealukuisen. En olisi pitkästynt, vaikka tarinoita olisi ollut enemmänkin. Suosittelen kirjaa kaikille, joita tarinoiden rikastama eloton luontomme kiehtoo.

Lisätietoja teoksesta: <heikki.vesajoki@gmail.com>

JUKKA NYKÄNEN
*Itä-Suomen yliopisto &
Pohjois-Karjalan maakuntaliitto*